

Абламський Сергій Євгенович, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У наш час нормотворення і вдосконалення кримінального процесуального законодавства є однією з найгостріших проблем судово-правової реформи, що триває з часів проголошення незалежності України та прийняття у 1996 році Конституції України. Нині процес його гуманізації та приведення у відповідність до міжнародно-правових стандартів виявився складним і суперечливим. Зважаючи на досить тернистий шлях розбудови української держави, усталені за радянські часи бюрократичні правові механізми негативно впливають на запровадження демократичних, європейських цінностей. Окрім цього, складні соціально-економічні часи, які переживає наша країна, стають додатковим негативним чинником на шляху зближення національної правової системи з європейською.

В Основному Законі вперше в історії державотворення Україну було проголошено правовою та демократичною державою, а права і свободи людини визнано найвищою соціальною цінністю. У сучасному розумінні першоосною правового та демократичного суспільства є неухильне дотримання верховенства права і законності, адже в іншому разі говорити про забезпечення прав і свобод людини не має сенсу. З огляду на це, сьогодні конституційні приписи щодо забезпечення прав і свобод людини стають орієнтиром збалансування публічних і приватних інтересів, оскільки в сфері кримінального судочинства можливість їх обмеження є досить важливою.

Введення в дію КПК України 2012 року було зумовлено концептуальними змінами у житті суспільства, які відбулися завдяки постійному впливу зі сторони громадських і міжнародних організацій. Загалом формування й утвердження основних засад кримінального процесу (недоторканості особи, її житла та іншого володіння, презумпції невинуватості, змагальності та рівності сторін, забезпечення права на захист та інших) має давню історію. Однак у контексті сучасних перетворень вони набувають особливого значення. Проте застосування окремих положень КПК України спричинило нові проблеми, що, з одного боку, гальмує ефективне виконання правоохоронними і судовими органами своїх повноважень, а з іншого – призводить до порушення прав, свобод і законних інтересів особи.

На нашу думку, з піднятого питання варто звернути увагу на нечіткість законодавчого закріплення прав та обов'язків деяких учасників, які мають безпосереднє відношення до забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у кримінальному провадженні. З практичної точки зору сучасна парадигма застосування положень КПК України в частині реалізації повноважень осіб, які здійснюють захист у кримінальному провадженні (захисник, представник, законний представник), є досить складною.

По-перше, це зумовлено відсильним характером норм КПК України. Наприклад, у ч. 4 ст. 46 КПК України закріплено, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює (аналогічне стосується й представника та законного представника). По-друге, це пов'язано з бланкетністю положень КПК України, оскільки права і обов'язки захисника та представника, яким на сьогодні може бути лише адвокат, також передбачені нормами Законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу». Аналогічна ситуація спостерігається й щодо законного представництва.

З огляду на викладене, законодавцю потрібно пам'ятати про те, що ефективність реформування кримінального процесуального законодавства передбачає не лише декларативність його змін, а й удосконалення та запровадження правових механізмів, спрямованих на поліпшення практичної реалізації КПК України. Слід визнати, що КПК України не може бути простою інструкцією, в ньому не можливо прописати чіткі дії того чи іншого учасника кримінального провадження, адже розслідування окремого виду злочину є індивідуальним і передбачає проведення необхідного комплексу процесуальних дій. Також у ньому має бути визначений процесуальний статут кожного учасника, який залучається до сфери кримінального провадження. Саме залежно від законодавчо унормування прав та обов'язків особи можна говорити про забезпечення її права на захист, адже в іншому разі втрачається сенс пріоритетності захисту особи, охорони її прав, свобод та законних інтересів як одного із завдань кримінального провадження.

Досить часто під час розроблення законопроектів порушується принцип науковості, дотримання якого є запорукою успішної практичної правореалізації законодавчих положень. Наприклад, 2013 року до КПК України було включено додаткову ст. 64-1 «Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження», у ч. 1 якої вказано, що ним може бути: 1) особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником; 2) керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами; 3) працівник юридичної особи. Проте, дослідивши зміст цих положень, можна констатувати, що працівник юридичної особи – це і є «інша особа, яка уповноважена законом або установчими документами». Це можна пояснити тим, що без наявності відповідного документу, який підтверджує повноваження особи, вона не може представляти

інтереси юридичної особи. Тому виокремлення працівника юридичної особи в окрему групу, на нашу думку, є не зовсім логічним.

Відтак, після прийняття КПК України 2012 року запровадження деяких новел спричинило певні проблеми щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи. З-поміж іншого, це стосується практичної реалізації інституту тимчасового доступу до речей і документів (гл. 15 КПК України). Передусім проблемним питанням є невизначеність строку, протягом якого вилучені на підставі ухвали слідчого судді (суду) речі та документи можуть знаходитися у особи, яка виконала ухвалу. Адже, згідно п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України, в ухвалі про тимчасовий доступ до речей і документів визначено лише строк її дії, який не може перевищувати одного місяця з дня поставлення ухвали. Тобто, це строк, протягом якого можна здійснити тимчасовий доступ до речей і документів. Водночас практичні працівники правоохоронних органів вважають, що це саме і є той строк, протягом якого вони можуть тримати вилучені речі та документи з певною метою (наприклад, проведення експертизи). Проте, на нашу думку, така позиція є хибною, що напевно і спричинено відсутністю чіткої законодавчої норми з окресленого питання. У цьому контексті вбачається прогалиною відсутність процесуального механізму повернення тимчасово вилучених речей і документів, а також їх статус загалом. Також було б доцільно передбачити певні права особи, яка зазначена в ухвалі про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець останніх.

Ще одним дискусійним і невирішеним питанням, на яке на сьогодні все частіше звертають увагу в наукових джерелах, є визначення статусу особи, в якій проводиться обшук. Особливої гостроти цей аспект набуває щодо процесуального порядку проведення особистого обшуку, оскільки, на відміну від КПК 1960 року, в чинному КПК України взагалі не передбачено окремої статті, яка б регламентувала це питання. Не вирішеним воно залишилося й після прийняття Закону України «Про Національну поліцію».

Іншим доволі дискусійним і в той же час невирішеним на сьогодні залишається питання щодо статусу затриманої особи (зокрема, закріплення її прав), адже в положеннях КПК України взагалі не передбачено такого учасника кримінального провадження як затриманий.

Отже, нині в КПК України наявні прогалини, які потребують подальшого вирішення з метою правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному провадженні. Водночас окреслений перелік питань не є остаточним і потребує окремого комплексного наукового вивчення.